

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра міжнародного та європейського права

Міждисциплінарна курсова робота

на тему:

«Поняття та механізми вжиття державою заходів загального характеру на
забезпечення виконання положень Європейської конвенції про захист прав людини
та основоположних свобод»

Студентки 3 курсу МП-31 групи

Галузь знань 29 Міжнародні відносини

Спеціальність 293 Міжнародне право

Красовської А.М.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри
міжнародного та європейського права

Саванець Людмила Михайлівна

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Члени комісії:

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Тернопіль – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВАМИ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	9
1.1. Правова природа та значення Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод	9
1.2. Обов'язковість виконання рішень Європейського суду з прав людини	11
1.3. Контроль за виконанням рішень Європейського суду з прав людини	13
РОЗДІЛ 2. ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ЗАХОДІВ ЗАГАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ У МЕХАНІЗМІ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ	15
2.1. Поняття та правова природа заходів загального характеру	15
2.2. Основні види заходів загального характеру	17
2.3. Практика застосування заходів загального характеру державами	19
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАХОДІВ ЗАГАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ В УКРАЇНІ	24
3.1. Національний механізм виконання рішень ЄСПЛ	24
3.2. Основні проблеми реалізації заходів загального характеру в Україні	28
3.3. Напрями вдосконалення механізму виконання рішень ЄСПЛ	32
ВИСНОВКИ	36
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	40

ВСТУП

Актуальність проблеми. У сучасних умовах розвитку демократичної правової держави особливого значення набуває забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини. Одним із ключових міжнародно-правових інструментів у цій сфері є Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, яка встановлює стандарти захисту прав людини та передбачає механізм їх гарантування через діяльність Європейського суду з прав людини.

Виконання рішень Європейського суду з прав людини є міжнародно-правовим обов'язком держав-учасниць Конвенції. При цьому важливе значення мають не лише індивідуальні заходи, спрямовані на відновлення порушених прав конкретного заявника, але й заходи загального характеру, які покликані усунути системні проблеми та запобігти повторенню аналогічних порушень у майбутньому.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що практика виконання рішень Європейського суду з прав людини свідчить про наявність значних труднощів у реалізації саме заходів загального характеру. Це пов'язано з необхідністю внесення змін до національного законодавства, удосконалення правозастосовної практики, реформування державних інституцій, а також підвищення рівня правової культури.

Особливої уваги ця проблема набуває для України, яка є стороною Конвенції та зобов'язана забезпечувати виконання рішень Європейського суду з прав людини. Наявність значної кількості справ проти України та повторюваних порушень свідчить про існування системних недоліків, що потребують комплексного вирішення саме через механізми заходів загального характеру.

Аналіз останніх досліджень та наукових праць. У науковій літературі значна увага приділяється загальним питанням правової природи Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, її місцю в системі міжнародного права та ролі Європейського суду з прав людини у формуванні європейських стандартів захисту прав людини. Зокрема, ці питання досліджувалися у працях П. М. Рабіновича, В. С. Буроменського, С. В. Шевчука, С. П. Головатого та

інших науковців. У їхніх роботах розкривається значення Конвенції як особливого міжнародного договору, що не лише закріплює права людини, а й створює дієвий судовий механізм їх захисту.

Окремий напрям наукових досліджень становлять праці, присвячені правовій природі рішень ЄСПЛ та їх значенню для національної правової системи України. У цьому контексті важливими є дослідження Л. Дешко, О. Климовича, В. Завгороднього, І. Скрибки та інших авторів. У зазначених працях аналізується питання обов'язковості рішень ЄСПЛ, особливості їх застосування національними судами, а також проблема співвідношення практики ЄСПЛ із внутрішнім законодавством України. Науковці наголошують, що рішення ЄСПЛ мають значення не лише для конкретної справи, але й для всієї системи правозастосування, оскільки формують стандарти тлумачення і застосування Конвенції.

У працях українських та зарубіжних науковців (зокрема С. Головатого, С. Шевчука, а також дослідженнях Ради Європи) підкреслюється, що заходи загального характеру мають системне значення, оскільки спрямовані на усунення причин порушень прав людини та запобігання їх повторенню. Окрему увагу приділено ролі судової практики ЄСПЛ у формуванні єдиних стандартів правозастосування.

Актуальні дослідження Комітету міністрів Ради Європи показують, що найбільші труднощі у виконанні рішень Суду пов'язані з тривалістю законодавчих реформ, недостатньою координацією між державними органами та наявністю системних порушень прав людини. Водночас науковці відзначають позитивну тенденцію до поступового посилення ролі національних судів у процесі імплементації практики ЄСПЛ.

Приклади у наукових дослідженнях Сергій Шевчук, підкреслюється, що практика ЄСПЛ має пряму дію в національній правовій системі та вимагає не лише виконання конкретного рішення, а й усунення системних проблем. (Шевчук С. Судовий захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. — Київ, 2007. — С. 214–219). Павло Рабінович у своїх наукових працях звертає увагу на необхідність узгодження національного

законодавства з міжнародними стандартами у сфері прав людини та підкреслює значення впровадження європейських правових принципів у національну правову систему (Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. — Львів, 2008. — С. 167–172). Михайло Буроменський акцентує увагу на ролі держави у забезпеченні ефективного механізму імплементації Конвенції через судову та законодавчу практику. (Буроменський М. В. Звернення до Європейського суду з прав людини: практика Суду і особливості українського законодавства. — Харків, 2000. — С. 54–59). Також Роман Куйбіда досліджує питання судової реформи як складової належного виконання рішень ЄСПЛ та забезпечення права на справедливий суд (Куйбіда Р. О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод до процедури здійснення судочинства. — Київ, 2019. — С. 12–18).

Таким чином, аналіз наукових праць свідчить, що проблема виконання рішень ЄСПЛ та реалізації заходів загального характеру залишається актуальною та потребує подальшого дослідження у напрямі підвищення ефективності національних механізмів захисту прав людини. Аналіз сучасних наукових джерел дозволяє зробити висновок про те, що проблема реалізації заходів загального характеру залишається актуальною та потребує подальших досліджень у напрямі підвищення ефективності національних механізмів виконання рішень ЄСПЛ.

Метою курсової роботи є комплексне дослідження поняття, правової природи та механізмів вжиття державою заходів загального характеру для забезпечення виконання положень Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- Розкрити правову природу та значення Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;
- Проаналізувати обов'язковість виконання рішень Європейського суду з прав людини;
- Дослідити механізм контролю за виконанням рішень ЄСПЛ;

- Виявити проблеми та визначити напрями вдосконалення механізму виконання рішень ЄСПЛ.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі виконання державами рішень Європейського суду з прав людини.

Предметом дослідження є правові засади, механізми та практика реалізації заходів загального характеру у системі виконання рішень ЄСПЛ.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, зокрема: формально-юридичний, порівняльно-правовий, системно-структурний методи, а також метод аналізу та узагальнення.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання у навчальному процесі, наукових дослідженнях, а також у правотворчій та правозастосовній діяльності.

Структура курсової роботи визначається метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

Структура курсової роботи

Архітектоніка дослідження впливає із його цільової спрямованості та послідовності розв'язання визначених завдань. Робота включає вступну частину, два змістовні розділи (з відповідною внутрішньою структуризацією на параграфи), підсумки та бібліографічний опис використаних джерел.

У межах першого розділу здійснено ретроспективний та концептуальний аналіз функціонування захисних механізмів, закладених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зокрема, акцентовано увагу на правовому статусі цього міжнародного акта, його інтеграції у внутрішньодержавне право, а також обґрунтовано імперативність виконання вердиктів ЄСПЛ як фундаментального інструменту наднаціонального судового контролю.

Другий розділ присвячено комплексній характеристиці інституту заходів загального характеру. Автором з'ясовано їхню термінологічну сутність, проведено класифікацію та окреслено ключові вектори реалізації: від трансформації нормативно-правової бази до модернізації адміністративної діяльності та інституційних реформ. Окремий вектор аналізу спрямовано на вивчення

вітчизняного досвіду впровадження таких заходів, де ідентифіковано актуальні колізії та запропоновано шляхи оптимізації відповідних процедур.

Третьому розділі розкриваються особливості застосування заходів загального характеру в Україні. Зокрема, аналізується національний механізм виконання рішень Європейського суду з прав людини, визначаються основні проблеми їх реалізації, а також пропонуються напрями вдосконалення відповідного механізму з урахуванням сучасних викликів та європейських стандартів.

У висновках узагальнено результати проведеного дослідження, сформульовано основні теоретичні положення щодо сутності заходів загального характеру як важливого інструменту забезпечення виконання рішень Європейського суду з прав людини, а також обґрунтовано практичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності їх реалізації в Україні.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВАМИ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

1.1. Правова природа та значення Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод є одним із фундаментальних міжнародно-правових актів у сфері захисту прав людини, що функціонує в межах Ради Європи. Її прийняття стало важливим етапом формування європейської системи гарантування прав і свобод, оскільки вона не лише закріпила базові стандарти прав людини, а й створила дієвий механізм їх міжнародного захисту.

Правова природа Конвенції має комплексний характер. З одного боку, вона є класичним міжнародним договором, що встановлює зобов'язання держав-учасниць. З іншого боку, її специфіка полягає у тому, що більшість положень сформульовані таким чином, що допускають їх безпосереднє застосування у внутрішньому праві держав. Це означає, що норми Конвенції можуть використовуватися національними судами як джерело права поряд із національним законодавством, що значно підвищує ефективність її реалізації [14, с. 45].

Особливістю Конвенції є також її динамічний характер. Вона не є статичним документом, оскільки її зміст постійно розвивається через практику Європейського суду з прав людини. Суд, здійснюючи тлумачення її положень, фактично адаптує їх до сучасних суспільних умов, що дозволяє забезпечувати актуальність правових стандартів. У науковій літературі це явище часто визначається як «жива природа» Конвенції.

Конвенція закріплює широкий спектр основоположних прав і свобод, які становлять основу правового статусу особи. До них належать право на життя, заборона катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, право на свободу та особисту недоторканність, право на справедливий судовий розгляд, право на повагу до приватного і сімейного життя, свобода думки, совісті та релігії, свобода вираження поглядів та інші права [14, с. 112]. Подальший

розвиток Конвенції здійснювався шляхом прийняття додаткових протоколів, які розширили перелік гарантованих прав і уточнили окремі аспекти їх реалізації.

Важливою складовою правової природи Конвенції є інституційний механізм її забезпечення. Центральне місце у цьому механізмі посідає Європейський суд з прав людини, який здійснює контроль за дотриманням державами-учасницями взятих на себе зобов'язань. Суд уповноважений тлумачити положення Конвенції та застосовувати їх у конкретних справах, що забезпечує єдність право-розуміння та правозастосування у межах європейського правового простору.

Суттєвою особливістю є можливість подання індивідуальних заяв до Суду. Фізичні особи, неурядові організації або групи осіб можуть звертатися до Суду у разі порушення їхніх прав державою, що є безпрецедентним для міжнародного права механізмом захисту [16, с. 67]. Така можливість суттєво підвищує рівень гарантій прав людини та забезпечує їх реальну, а не декларативну охорону.

Для України ратифікація Конвенції стала важливим кроком на шляху інтеграції до європейського правового простору. Визнання юрисдикції Європейського суду з прав людини означало, що держава взяла на себе обов'язок забезпечувати дотримання стандартів прав людини та виконувати рішення Суду. Водночас громадяни України отримали право звертатися до міжнародної судової інстанції після вичерпання національних засобів правового захисту, що значно розширило можливості захисту їхніх прав.

Особливе значення має практика Європейського суду з прав людини, яка виступає джерелом тлумачення положень Конвенції. Рішення Суду не лише встановлюють факт порушення у конкретній справі, а й формують правові позиції, які мають враховуватися державами у подальшій правотворчій та правозастосовній діяльності [28, с. 266–271]. Таким чином, практика Суду фактично виконує функцію прецеденту, що впливає на розвиток національних правових систем.

Крім того, Конвенція відіграє важливу роль у процесі гармонізації національного законодавства держав-учасниць із європейськими стандартами. Вона стимулює держави до вдосконалення законодавства, реформування судової системи та підвищення ефективності захисту прав людини. У цьому контексті її значення

виходить за межі суто юридичного документа і набуває ширшого соціально-правового змісту.

Таким чином, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод є не лише міжнародним договором, а комплексним правовим інструментом, який поєднує нормативні приписи, інституційний механізм контролю та судову практику. Її значення полягає у формуванні єдиних стандартів прав людини, забезпеченні їх ефективного захисту та сприянні розвитку національних правових систем відповідно до принципів верховенства права.

1.2. Обов'язковість виконання рішень Європейського суду з прав людини

Обов'язковість виконання рішень Європейського суду з прав людини є одним із ключових елементів ефективності всієї системи захисту прав людини, закріпленої Європейською конвенцією. Саме ця властивість забезпечує реальність, а не декларативність прав і свобод, гарантованих Конвенцією.

Відповідно до статті 46 Конвенції держави-учасниці зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду у справах, у яких вони є сторонами. Це означає, що після набуття рішенням статусу остаточного держава не має дискреції щодо його виконання, а повинна вжити всіх необхідних заходів для усунення встановленого порушення та його наслідків [23, ст. 46].

Правова природа рішень Європейського суду з прав людини є особливою. Вони не є актами національного правосуддя, проте мають наднаціональний характер, оскільки приймаються міжнародною судовою інституцією, юрисдикцію якої добровільно визнали держави. Такий статус зумовлює їх вплив не лише на конкретну державу-відповідача, але й на інші держави-учасниці, які орієнтуються на сформовану практику Суду.

Рішення Суду мають декларативний характер, оскільки вони, як правило, констатують факт порушення Конвенції, не визначаючи конкретних способів його усунення. Разом із тим держава зобов'язана самотійно обрати ефективні засоби виконання рішення, які забезпечать відновлення порушених прав і запобігання аналогічним порушенням у майбутньому. У цьому проявляється

принцип субсидіарності, відповідно до якого основна відповідальність за забезпечення прав людини покладається саме на державу.

У структурному плані рішення Європейського суду з прав людини складається з кількох основних частин: опису процедури розгляду справи, викладення фактичних обставин та аналізу правових питань. Саме у мотивувальній частині рішення формуються правові позиції Суду, які мають значення для подальшого правозастосування [18, с. 76–81].

Особливе місце у практиці Суду займають так звані «пілотні рішення». Вони застосовуються у випадках, коли порушення має системний характер і пов'язане зі структурними проблемами у правовій системі держави. У таких рішеннях Суд не лише констатує порушення, а й фактично вказує на необхідність здійснення комплексних реформ, що надає їм особливого значення для розвитку національного законодавства.

Важливо зазначити, що вплив рішень ЄСПЛ виходить за межі конкретної справи. Навіть ті рішення, які прийняті щодо інших держав, мають орієнтуюче значення для України, оскільки вони формують загальні стандарти тлумачення Конвенції. Такий підхід сприяє уніфікації правозастосування та забезпеченню єдності європейського правового простору.

Для України обов'язковість виконання рішень ЄСПЛ закріплена також на національному рівні. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» визначає, що суди застосовують Конвенцію та практику Суду як джерело права. Це означає, що рішення ЄСПЛ інтегровані у національну правову систему та мають враховуватися при вирішенні справ судами [21, ст. 17].

Водночас слід відзначити, що питання обсягу обов'язковості практики Суду залишається дискусійним. Формально обов'язковими є лише рішення у справах проти України, однак фактично держави враховують і загальну практику Суду, оскільки вона відображає усталене тлумачення Конвенції.

Таким чином, обов'язковість виконання рішень Європейського суду з прав людини є ключовою гарантією ефективності міжнародного механізму захисту прав

людини. Вона забезпечує реальний вплив рішень Суду на національні правові системи та сприяє підвищенню рівня захисту прав і свобод людини.

1.3. Контроль за виконанням рішень Європейського суду з прав людини

Контроль за виконанням рішень Європейського суду з прав людини є невід'ємною складовою механізму забезпечення ефективності Конвенції. Саме наявність чіткої системи нагляду гарантує, що держави не лише формально визнають обов'язковість рішень Суду, але й реально виконують їх.

На міжнародному рівні основну роль у здійсненні контролю за виконанням рішень ЄСПЛ відіграє Комітет міністрів Ради Європи. Відповідно до статті 46 Конвенції, саме цей орган здійснює нагляд за виконанням остаточних рішень Суду [23, ст. 46]. Такий механізм є унікальним, оскільки поєднує судовий та політичний елементи контролю.

Процедура нагляду передбачає, що після ухвалення рішення Суд передає його до Комітету міністрів, який оцінює заходи, вжиті державою для його виконання. Держава, у свою чергу, подає відповідні звіти, в яких інформує про здійснені індивідуальні та загальні заходи. На основі цих матеріалів Комітет міністрів визначає, чи є виконання рішення повним та належним [4, с. 6–9].

Контроль здійснюється у межах спеціальних засідань, які мають відкритий характер. Це забезпечує прозорість процесу та можливість залучення різних заінтересованих сторін, зокрема заявників, громадських організацій та правозахисних інституцій. Такий підхід сприяє підвищенню ефективності нагляду та забезпечує додатковий рівень публічного контролю.

Особливістю механізму є його гнучкість. Комітет міністрів не обмежується формальним контролем, а активно взаємодіє з державами, надаючи рекомендації щодо необхідних заходів. У разі складнощів з виконанням рішення Комітет може звернутися до Суду за тлумаченням або навіть ініціювати процедуру встановлення факту невиконання рішення державою [4, с. 6–9].

Важливу роль у контролі відіграють також заходи загального характеру, які спрямовані на усунення системних проблем. Саме їх оцінка є одним із ключових критеріїв завершення нагляду за виконанням рішення. У разі, якщо Комітет

міністрів визнає, що держава вжила достатніх заходів, він приймає резолюцію про завершення контролю.

Поряд із міжнародним контролем важливе значення має національний рівень забезпечення виконання рішень ЄСПЛ. В Україні цей механізм включає діяльність Міністерства юстиції, Урядового уповноваженого у справах ЄСПЛ, а також інших органів державної влади, які залучаються до реалізації відповідних заходів.

Національний контроль передбачає аналіз рішень Суду, визначення причин порушень та розробку заходів щодо їх усунення. Важливим елементом є також доведення практики ЄСПЛ до відома суддів та інших правозастосовних органів, що сприяє запобіганню новим порушенням.

Разом із тим, ефективність контролю за виконанням рішень ЄСПЛ значною мірою залежить від політичної волі держави та рівня розвитку її правової системи. У разі недостатньої уваги до цього питання можливе затягування процесу виконання або формальне ставлення до нього, що негативно впливає на рівень захисту прав людини.

Таким чином, контроль за виконанням рішень Європейського суду з прав людини є багаторівневим процесом, який поєднує міжнародні та національні механізми. Його ефективність є ключовою умовою забезпечення реального функціонування системи захисту прав людини та дотримання державами своїх міжнародних зобов'язань.

РОЗДІЛ 2. ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ЗАХОДІВ ЗАГАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ У МЕХАНІЗМІ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ

2.1. Поняття та правова природа заходів загального характеру

Виконання рішень Європейського суду з прав людини є одним із ключових обов'язків держав-учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Відповідно до положень Конвенції, держава зобов'язана не лише виплатити справедливую сатисфакцію заявнику, але й усунути причини, що призвели до порушення прав людини.

Виконання рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) є фундаментальною умовою ефективності міжнародного механізму захисту прав людини. Відповідно до статті 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, держави-учасниці зобов'язані виконувати остаточні рішення Суду у справах, у яких вони є сторонами [23, ст. 46]. Це зобов'язання має комплексний характер і включає не лише індивідуальні заходи, спрямовані на відновлення прав заявника, але й заходи загального характеру, що покликані усунути причини порушень.

У цьому контексті особливе значення мають заходи загального характеру, які спрямовані на запобігання аналогічним порушенням у майбутньому та усунення системних недоліків у національному правопорядку.

Заходи загального характеру є ключовим елементом механізму виконання рішень ЄСПЛ, оскільки вони спрямовані на запобігання повторенню аналогічних порушень у майбутньому. Їх застосування дозволяє трансформувати національну правову систему відповідно до стандартів Конвенції та практики Суду.

В українському законодавстві поняття заходів загального характеру закріплене у Законі України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ», де вони визначаються як заходи, спрямовані на усунення системної проблеми, що призвела до порушення прав людини [21, ст. 1]. Таким чином, законодавець підкреслює їх спрямованість не лише на ліквідацію наслідків порушення, але й на усунення його першопричин.

Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», заходи загального характеру — це дії держави, спрямовані на усунення системної проблеми, яка стала причиною порушення Конвенції [21, ст. 1].

Правова природа заходів загального характеру полягає у їх багатогранності та універсальності. Вони охоплюють різні аспекти державної діяльності та можуть реалізовуватися у формі законодавчих змін, реформування державних інституцій, зміни адміністративної практики, а також підвищення рівня правової культури. Це свідчить про те, що такі заходи мають міжгалузевий характер і потребують комплексного підходу до їх реалізації.

Однією з ключових ознак заходів загального характеру є їх превентивна функція. Вони спрямовані не лише на реагування на вже встановлені порушення, але й на недопущення їх у майбутньому. У цьому контексті важливим є формування стабільної та узгодженої правозастосовної практики, яка відповідає стандартам ЄСПЛ.

У науковій літературі зазначається, що заходи загального характеру виконують також регулятивну функцію, оскільки вони сприяють вдосконаленню національного законодавства та підвищенню ефективності діяльності державних органів [20, с. 13–18]. Вони є своєрідним механізмом адаптації внутрішнього права до міжнародних стандартів у сфері прав людини.

У науковій доктрині підкреслюється, що такі заходи мають комплексний характер і охоплюють як правотворчу, так і правозастосовну діяльність держави. Їх метою є не лише виправлення конкретної ситуації, але й трансформація правової системи загалом.

Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово наголошував, що ефективне виконання його рішень передбачає усунення структурних проблем у державі. Так, у справі *Hornsby v. Greece* Суд зазначив, що право на суд буде ілюзорним, якщо остаточне судове рішення не виконується [8].

Практика ЄСПЛ відіграє визначальну роль у формуванні змісту заходів загального характеру. Суд не обмежується констатацією порушення, а часто вказує

на необхідність вжиття конкретних заходів для усунення системних проблем. Так, у справі *Hornsby v. Greece* ЄСПЛ підкреслив, що право на судовий захист є ілюзорним, якщо рішення суду не виконується належним чином [8]. Це рішення стало підґрунтям для формування практики, відповідно до якої держави повинні забезпечити ефективні механізми виконання судових рішень.

Особливого значення заходи загального характеру набувають у випадках, коли порушення має масовий або системний характер. У таких ситуаціях ЄСПЛ застосовує процедуру пілотних рішень, яка передбачає визначення державі обов'язку усунути структурну проблему. Прикладом є справа *Broniowski v. Poland*, у якій Суд зобов'язав державу створити ефективний механізм компенсації для широкого кола осіб [2].

Крім того, важливим елементом правової природи заходів загального характеру є їх обов'язковість. Держава не має дискреції щодо їх невиконання, оскільки це може призвести до нових порушень Конвенції та відповідальності на міжнародному рівні.

Водночас реалізація таких заходів часто пов'язана з певними труднощами, зокрема необхідністю значних ресурсів, складністю координації між різними органами влади та потребою у глибоких системних реформах. Це особливо актуально для держав із перехідною правовою системою, до яких належить і Україна.

Таким чином, заходи загального характеру є невід'ємною складовою механізму виконання рішень ЄСПЛ і спрямовані на забезпечення верховенства права в національній правовій системі.

Заходи загального характеру є не лише інструментом виконання рішень ЄСПЛ, але й важливим засобом реформування національної правової системи. Вони забезпечують імплементацію міжнародних стандартів у внутрішнє право та сприяють утвердженню принципу верховенства права.

2.2. Основні види заходів загального характеру

Заходи загального характеру у механізмі виконання рішень Європейського суду з прав людини є важливим інструментом усунення системних порушень

Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Їх застосування спрямоване на запобігання повторенню аналогічних порушень у майбутньому та забезпечення ефективного функціонування національної правової системи відповідно до європейських стандартів [20, с. 13–18].

У науковій літературі та практиці виконання рішень ЄСПЛ виокремлюють кілька основних видів заходів загального характеру, які відрізняються за змістом та сферою впливу.

Найбільш поширеним видом є законодавчі заходи, які передбачають внесення змін до чинного законодавства або прийняття нових нормативно-правових актів. Їх метою є усунення норм, що суперечать Конвенції або створюють ризик порушення прав людини.

Такі заходи є ключовими у випадках, коли ЄСПЛ встановлює, що порушення має системний характер і пов'язане з недосконалістю законодавства. Наприклад, зміни до кримінального процесуального законодавства України були здійснені після низки рішень Суду щодо права на справедливий суд [11, с. 21–38].

Інституційні заходи передбачають реформування або вдосконалення діяльності державних органів. Вони спрямовані на усунення структурних недоліків у функціонуванні судової системи, правоохоронних органів або інших інституцій.

Адміністративні заходи загального характеру є важливим інструментом виконання рішень Європейського суду з прав людини, оскільки вони спрямовані на зміну практики діяльності органів виконавчої влади без необхідності негайного внесення змін до законодавства.

Такі заходи реалізуються через удосконалення внутрішніх процедур, розробку інструкцій, методичних рекомендацій та стандартів діяльності державних органів. Їх основна мета полягає у забезпеченні однакового та передбачуваного застосування норм права у практиці адміністративних органів.

Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово наголошував, що саме адміністративна практика держави може бути джерелом системних порушень Конвенції, тому її зміна є обов'язковою складовою виконання рішень Суду [4, с. 6–9].

Особливість адміністративних заходів полягає в їх оперативності. На відміну від законодавчих реформ, вони можуть бути впроваджені значно швидше, що дозволяє державі оперативно реагувати на встановлені порушення та мінімізувати ризик їх повторення [20, с. 13–18].

Освітні заходи становлять окремий важливий блок у системі загальних заходів, спрямованих на виконання рішень ЄСПЛ. Вони мають превентивний характер і спрямовані на підвищення рівня професійної компетентності осіб, які застосовують право.

До таких заходів належать навчальні програми для суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів та інших працівників правової сфери. Значна увага приділяється вивченню положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики ЄСПЛ.

ЄСПЛ підкреслює, що ефективний захист прав людини неможливий без належного рівня правової культури національних правозастосовних органів [5].

Організаційні заходи, у свою чергу, включають створення спеціалізованих підрозділів, координаційних органів, а також впровадження систем моніторингу виконання рішень ЄСПЛ.

У багатьох державах Ради Європи подібні заходи стали невід’ємною частиною державної політики у сфері прав людини, оскільки дозволяють формувати єдині стандарти правозастосування та зменшувати кількість нових порушень Конвенції [12, с. 9–27].

Таким чином, поєднання цих заходів забезпечує ефективність механізму виконання рішень ЄСПЛ та сприяє зміцненню принципу верховенства права у національній правовій системі.

2.3. Практика застосування заходів загального характеру державами

Практика застосування заходів загального характеру у контексті виконання рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) є важливим показником ефективності функціонування національних правових систем держав-учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Саме через такі заходи держави не лише усувають наслідки порушень у конкретних справах, але й

ліквідовують структурні проблеми, які призводять до повторних порушень [11, с. 21–38].

У державах Ради Європи сформувалися різні моделі реалізації заходів загального характеру, які залежать від рівня розвитку правової системи, ефективності інституцій та політичної волі.

ЄСПЛ у своїй практиці підкреслює, що виконання рішень Суду має не індивідуальний, а системний характер, оскільки держава зобов'язана усунути першопричину порушення [4, с. 6–9].

У практиці держав — учасниць Ради Європи заходи загального характеру зазвичай мають комплексний характер і спрямовуються на усунення причин, які призвели до порушення положень Конвенції. Найчастіше вони передбачають внесення змін до національного законодавства, реформування судової системи, коригування адміністративної практики органів державної влади, а також удосконалення внутрішньодержавних механізмів захисту прав і свобод людини. Саме поєднання таких заходів дозволяє державі не лише виконати конкретне рішення ЄСПЛ, але й запобігти повторенню аналогічних порушень у майбутньому.

У країнах Західної Європи (зокрема Франції, Німеччині, Нідерландах) виконання рішень ЄСПЛ має високий рівень ефективності. Це пов'язано з тим, що Конвенція інтегрована у національну правову систему та має пряму дію або високий рівень імплементації.

Наприклад, у Франції після рішень ЄСПЛ було внесено зміни до кримінально-процесуального законодавства щодо гарантій справедливого судового розгляду. Аналогічно, у Німеччині судова практика була адаптована до стандартів ЄСПЛ через рішення Федерального конституційного суду, який визнав обов'язковість врахування практики Суду [11, с. 21–38].

Таким чином, у цих державах заходи загального характеру реалізуються переважно швидко та системно.

У державах Центральної та Східної Європи, включаючи Україну, Польщу, Румунію, Болгарію, практика застосування заходів загального характеру має більш складний характер.

Основні труднощі реалізації заходів загального характеру пов'язані з наявністю в державі повторюваних і системних порушень прав людини, які не можуть бути усунені лише шляхом виконання рішення в конкретній справі. Додатково ситуацію ускладнює значне навантаження на судову систему, що впливає на строки та якість розгляду справ. Важливою проблемою залишається також повільне впровадження необхідних законодавчих змін, без яких неможливо повністю усунути причини порушень. Крім того, ефективність виконання рішень ЄСПЛ знижується через недостатню узгодженість дій між органами державної влади, які відповідають за розробку, впровадження та контроль за реалізацією відповідних заходів.

Наприклад, у справі «Broniowski v. Poland» ЄСПЛ встановив системну проблему щодо права власності та компенсацій. У відповідь Польща була змушена прийняти комплексні законодавчі зміни, що стало одним із перших прикладів застосування так званого «пілотного рішення» [2].

Цей підхід став важливим механізмом для усунення масових порушень у державах з перехідною правовою системою.

В Україні виконання заходів загального характеру здійснюється відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ» [21, ст. 1].

Україна неодноразово виступала державою-відповідачем у справах, у яких Європейський суд з прав людини встановлював наявність проблем системного характеру. Передусім це стосується надмірної тривалості судових проваджень, невиконання або несвоєчасного виконання рішень національних судів, а також неналежних умов тримання осіб у місцях позбавлення волі. Такі порушення свідчать не лише про недоліки в окремих справах, а й про потребу у комплексному вдосконаленні національного законодавства та практики його застосування.

У відповідь на такі рішення ЄСПЛ держава вживає заходів загального характеру, спрямованих на усунення причин повторюваних порушень. Зокрема, йдеться про внесення змін до процесуального законодавства, удосконалення механізмів виконання судових рішень, реформування пенітенціарної системи та

запровадження додаткових гарантій дотримання прав людини. Саме такі заходи мають забезпечити не лише формальне виконання рішень Суду, а й реальне запобігання аналогічним порушенням у майбутньому.

В Україні виконання заходів загального характеру здійснюється відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ» [21, ст. 1].

Україна неодноразово виступала державою-відповідачем у справах, у яких Європейський суд з прав людини встановлював наявність системних проблем у національній правовій системі. Найчастіше такі проблеми стосувалися надмірної тривалості судових проваджень, невиконання або несвоєчасного виконання рішень національних судів, а також неналежних умов тримання осіб у місцях позбавлення волі.

У відповідь на такі порушення держава вживає заходів загального характеру, спрямованих на усунення причин їх виникнення. Зокрема, це проявляється у внесенні змін до процесуального законодавства, реформуванні пенітенціарної системи та запровадженні додаткових гарантій справедливого судового розгляду. Водночас ЄСПЛ у своїй практиці наголошує, що держава повинна не лише ліквідувати наслідки вже встановленого порушення, але й змінити правову або адміністративну практику, яка призвела до такого порушення [13].

Контроль за виконанням заходів загального характеру здійснює Комітет міністрів Ради Європи. Саме він оцінює, чи достатні заходи, вжиті державою, для усунення системної проблеми.

Якщо заходи визнаються недостатніми, державі надсилаються додаткові рекомендації щодо необхідності подальших реформ [4, с. 6–9].

Практика реалізації заходів загального характеру має суттєве значення для розвитку національних правових систем, оскільки вона сприяє приведенню внутрішнього законодавства у відповідність до європейських стандартів, підвищує рівень гарантування прав людини, забезпечує формування сталої та узгодженої правозастосовної практики, а також зменшує ризик повторних звернень до Європейського суду з прав людини.

Отже, заходи загального характеру слід розглядати не лише як спосіб виконання рішень ЄСПЛ, а й як важливий механізм оновлення та вдосконалення правової системи держави. Вони мають не формальне, а практичне значення, оскільки спрямовані на усунення причин порушень і створення більш ефективної системи захисту прав людини.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАХОДІВ ЗАГАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ В УКРАЇНІ

3.1. Національний механізм виконання рішень ЄСПЛ:

Національний механізм виконання рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) є складною системою правових, інституційних та організаційних засобів, спрямованих на забезпечення повного, своєчасного та ефективного виконання рішень Суду, ухвалених щодо держави. Його функціонування базується на міжнародно-правових зобов'язаннях держави, що впливають із Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема статті 46, яка встановлює безумовний обов'язок держав виконувати остаточні рішення ЄСПЛ [23, ст. 46].

Сутність національного механізму полягає у поєднанні індивідуальних та загальних заходів виконання. Якщо індивідуальні заходи спрямовані на відновлення порушених прав конкретного заявника (наприклад, виплата справедливої сатисфакції), то загальні заходи мають більш широке значення, оскільки покликані усунути системні причини порушень та запобігти їх повторенню у майбутньому [21, ст. 10–13].

В Україні функціонування такого механізму врегульовано Законом України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ», який визначає організаційні засади виконання рішень Суду, компетенцію державних органів, а також порядок реалізації відповідних заходів [21, ст. 1–5, 17]. Важливою особливістю є те, що цей закон прямо закріплює обов'язок застосування практики ЄСПЛ національними судами як джерела права.

Система суб'єктів виконання рішень ЄСПЛ в Україні має комплексний та міжвідомчий характер. Вона охоплює всі гілки державної влади, що забезпечує багаторівневий підхід до виконання міжнародних зобов'язань.

Ключове значення у національному механізмі виконання рішень ЄСПЛ має узгоджена діяльність кількох державних інституцій. Кабінет Міністрів України забезпечує загальну координацію цього процесу та визначає основні напрями державної політики у сфері виконання рішень Суду. Міністерство юстиції України

виступає центральним органом виконавчої влади, на який покладено організаційне забезпечення виконання рішень ЄСПЛ та взаємодію з відповідними міжнародними інституціями.

Важливу роль також відіграє Верховна Рада України, оскільки саме вона забезпечує нормативну основу для реалізації заходів загального характеру шляхом прийняття нових законів або внесення змін до чинного законодавства. Суди України, у свою чергу, застосовують положення Конвенції та практику ЄСПЛ під час розгляду справ, що сприяє впровадженню європейських стандартів у національне правосуддя. Крім того, до цього процесу залучаються й інші органи виконавчої влади, які реалізують конкретні заходи загального характеру у відповідних сферах державного управління.

Такий розподіл повноважень свідчить про те, що виконання рішень ЄСПЛ не є функцією одного органу, а потребує узгодженої діяльності всієї державної системи. Це також відповідає підходу ЄСПЛ, який розглядає виконання рішень як спільний обов'язок держави в цілому [4, с. 6–9].

Міністерство юстиції України посідає провідне місце у системі національного виконання рішень Європейського суду з прав людини. Його роль полягає не лише в організаційному забезпеченні цього процесу, а й у координації діяльності інших органів державної влади, залучених до реалізації рішень Суду.

До основних повноважень Міністерства юстиції України у цій сфері належить представництво інтересів держави у справах, що розглядаються ЄСПЛ, організація виконання рішень після їх ухвалення, а також забезпечення виплати справедливої сатисфакції заявникам. Крім того, Міністерство бере участь у підготовці планів заходів щодо виконання рішень Суду, ініціює необхідні зміни до законодавства для усунення системних порушень та здійснює моніторинг реалізації заходів загального характеру. Саме тому діяльність цього органу має важливе значення для належного виконання Україною своїх міжнародно-правових зобов'язань.

Особливе значення має підготовка так званих «планів дій» та «звітів про виконання», які подаються до Комітету міністрів Ради Європи. У цих документах

держава обґрунтовує, які саме заходи були вжиті для виконання рішення Суду та усунення причин порушення [12, с. 9–27].

Таким чином, Міністерство юстиції виступає ключовим координатором процесу виконання рішень ЄСПЛ на національному рівні.

Судова влада має особливе значення у процесі забезпечення ефективного виконання рішень Європейського суду з прав людини, оскільки саме національні суди безпосередньо застосовують положення Конвенції та враховують практику ЄСПЛ під час розгляду справ. Через судову практику європейські стандарти захисту прав людини фактично інтегруються у внутрішню правову систему держави.

Відповідно до національного законодавства, суди України повинні застосовувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод як джерело права, враховувати правові позиції Європейського суду з прав людини та забезпечувати розгляд справ відповідно до вимог справедливого судового процесу. Такий підхід дозволяє не лише виконувати рішення ЄСПЛ у конкретних справах, а й запобігати виникненню нових порушень Конвенції у майбутньому.

Такий підхід дозволяє не лише виконувати конкретні рішення ЄСПЛ, але й запобігати виникненню нових порушень. Фактично, судова практика виступає важливим елементом превентивного механізму захисту прав людини [21, ст. 17].

Крім того, врахування практики ЄСПЛ сприяє уніфікації правозастосування та підвищенню рівня довіри до судової системи.

Законодавча влада, яку в Україні здійснює Верховна Рада України, має важливе значення у процесі реалізації заходів загального характеру. Особливо це проявляється у тих випадках, коли встановлене ЄСПЛ порушення прав людини зумовлене прогалинами, суперечностями або недосконалістю національного законодавства.

Основними напрямками діяльності парламенту в цій сфері є внесення змін до чинних нормативно-правових актів, прийняття нових законів, а також приведення національного законодавства у відповідність до положень Конвенції та практики Європейського суду з прав людини. Саме через законодавчі зміни держава може

усунути правові причини порушень і створити належні умови для запобігання аналогічним порушенням у майбутньому.

Законодавчі зміни є необхідними у випадках, коли порушення має системний характер. Вони дозволяють усунути правові прогалини або суперечності, що призвели до порушення прав людини [20, с. 13–18].

Таким чином, парламент забезпечує нормативну основу для ефективного виконання рішень ЄСПЛ.

Контроль за виконанням рішень Європейського суду з прав людини на міжнародному рівні покладено на Комітет міністрів Ради Європи. Саме цей орган здійснює нагляд за тим, наскільки повно та належно держава виконує свої зобов'язання після ухвалення рішення Суду.

У межах такого контролю Комітет міністрів оцінює не лише виконання індивідуальних заходів, спрямованих на відновлення прав конкретного заявника, але й ефективність заходів загального характеру. Особлива увага приділяється тому, чи усунула держава системні проблеми, які були встановлені у рішенні ЄСПЛ і могли стати причиною повторних порушень Конвенції.

Якщо Комітет міністрів доходить висновку, що держава виконує рішення неналежним чином або вжиті заходи є недостатніми, він може вимагати від неї додаткових дій, ухвалювати проміжні резолюції, а також посилювати нагляд за виконанням конкретної групи справ. Такий механізм контролю має важливе значення, оскільки стимулює держави не обмежуватися формальним виконанням рішень ЄСПЛ, а реально усувати причини порушень прав людини. Такий механізм міжнародного контролю стимулює держави до належного виконання своїх зобов'язань та забезпечує ефективність системи Конвенції [4, с. 6–9].

Національний механізм виконання рішень ЄСПЛ в Україні має комплексний характер, оскільки поєднує як централізовані, так і децентралізовані елементи. З одного боку, важлива координаційна роль належить Міністерству юстиції України та іншим центральним органам влади, а з іншого — практична реалізація окремих заходів залежить від діяльності судів, парламенту, органів виконавчої влади та інших державних інституцій.

Ефективність цього механізму значною мірою залежить від наявності політичної волі держави, стабільності та якості законодавства, належного рівня взаємодії між органами влади, а також від послідовності судової практики. Якщо ці елементи працюють узгоджено, виконання рішень ЄСПЛ має не лише формальний, а й реальний характер, оскільки сприяє усуненню причин порушень Конвенції.

Водночас на практиці функціонування цього механізму супроводжується низкою проблем. До них належать затягування виконання рішень ЄСПЛ, збереження системних порушень прав людини, недостатня координація між державними органами та обмеженість фінансових, кадрових і організаційних ресурсів для проведення необхідних реформ. Особливо гострою для України залишається проблема невиконання або несвоєчасного виконання рішень національних судів, яка неодноразово була предметом розгляду ЄСПЛ і потребує не часткового, а комплексного та системного вирішення [13]; [1].

Таким чином, національний механізм виконання рішень ЄСПЛ в Україні є багаторівневою системою, що охоплює діяльність законодавчої, виконавчої та судової влади. Його ефективність залежить від узгодженості дій державних інституцій та своєчасності впровадження заходів загального характеру.

Попри наявність належної нормативної бази, механізм потребує подальшого вдосконалення, зокрема у частині підвищення ефективності координації, прискорення реформ та забезпечення стабільності правозастосовної практики.

3.2. Основні проблеми реалізації заходів загального характеру в Україні

Реалізація заходів загального характеру в Україні є складним і багаторівневим процесом, який безпосередньо впливає на ефективність виконання рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Незважаючи на наявність нормативно-правової бази та інституційного механізму, практика виконання рішень Суду свідчить про існування низки системних проблем, що ускладнюють повноцінну імплементацію стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [12, с. 9–27].

Однією з найбільш суттєвих проблем у сфері виконання рішень ЄСПЛ є збереження системних і повторюваних порушень прав людини, які неодноразово

стають підставою для звернення заявників до Суду. Такі порушення свідчать не лише про недоліки в окремих справах, а й про глибші проблеми у функціонуванні національної правової системи.

До найбільш поширених порушень, які мають системний характер, належать надмірна тривалість судових проваджень, невиконання або несвоєчасне виконання рішень національних судів, неналежні умови тримання осіб під вартою, а також порушення права на справедливий судовий розгляд. Наявність таких проблем вказує на необхідність не лише індивідуального реагування у конкретних справах, а й запровадження ефективних заходів загального характеру, спрямованих на усунення причин цих порушень.

ЄСПЛ у своїй практиці неодноразово наголошував, що подібні порушення мають структурний характер і свідчать про недоліки функціонування державних інституцій [12, с. 9–27]. Наявність таких проблем потребує комплексних заходів загального характеру, однак їх реалізація часто затягується.

2. Повільність законодавчих змін

Важливою перешкодою є тривалість процесу внесення змін до законодавства. Законодавчі заходи, які є ключовими для усунення системних порушень, часто приймаються із запізненням або не в повному обсязі.

Причини повільного впровадження необхідних змін мають як правовий, так і організаційно-політичний характер. Передусім це пов'язано зі складністю законодавчої процедури, оскільки підготовка, розгляд і прийняття нормативно-правових актів потребують часу та погодження між різними суб'єктами законодавчого процесу.

Крім того, на швидкість реформ впливають політичні чинники, зокрема зміна пріоритетів державної політики, відсутність сталої підтримки окремих законодавчих ініціатив або недостатня увага до проблеми виконання рішень ЄСПЛ. Додатковою перешкодою є недостатня узгодженість дій між органами державної влади, що ускладнює підготовку комплексних рішень і затримує реалізацію заходів загального характеру.

У результаті навіть після винесення рішення ЄСПЛ держава не завжди оперативно реагує на необхідність реформування законодавства, що призводить до повторних звернень до Суду [12, с. 9–27].

Ще однією проблемою є недостатня взаємодія між суб'єктами, відповідальними за виконання рішень ЄСПЛ. Оскільки механізм має міжвідомчий характер, ефективність його функціонування залежить від узгодженості дій різних органів державної влади.

На практиці недостатня координація між органами державної влади проявляється у дублюванні окремих функцій, відсутності належного єдиного центру контролю за реалізацією заходів, а також у несвоєчасному виконанні окремих дій, необхідних для повного виконання рішень ЄСПЛ. У результаті процес виконання може втрачати системність і послідовність, що негативно впливає на ефективність заходів загального характеру та уповільнює усунення причин порушень Конвенції.

Це ускладнює реалізацію комплексних реформ і знижує ефективність заходів загального характеру.

Однією з найбільш гострих проблем, яка неодноразово ставала предметом розгляду ЄСПЛ, є невиконання або затримка виконання рішень національних судів.

ЄСПЛ у своїй практиці підкреслює, що право на справедливий судовий розгляд включає обов'язковість виконання судових рішень, а їх невиконання становить окреме порушення Конвенції [8].

Ця проблема має системний характер і потребує не лише законодавчих змін, але й реформування механізмів примусового виконання рішень.

5. Недостатній рівень правової культури та обізнаності

Суттєвим чинником, що впливає на ефективність виконання заходів загального характеру, є рівень правової культури посадових осіб та правників.

Важливим чинником, від якого залежить ефективність реалізації заходів загального характеру, є рівень правової культури посадових осіб, суддів, прокурорів, адвокатів та інших правників. Саме від їхнього розуміння стандартів Конвенції та практики ЄСПЛ залежить те, наскільки правильно ці стандарти будуть застосовуватися у національній правовій системі.

Серед основних проблем у цій сфері варто виділити недостатнє знання практики Європейського суду з прав людини, формальний підхід до застосування положень Конвенції, а також відсутність системного і регулярного навчання для осіб, які безпосередньо беруть участь у правозастосуванні. Унаслідок цього рішення ЄСПЛ іноді сприймаються лише як додаткове джерело аргументації, а не як реальний орієнтир для зміни правової практики та запобігання новим порушенням прав людини.

Реалізація заходів загального характеру часто потребує значних фінансових, кадрових та організаційних ресурсів. У сучасних умовах Україна стикається з обмеженими можливостями для проведення масштабних реформ.

До основних труднощів, які ускладнюють реалізацію заходів загального характеру, належать недостатнє фінансування судової системи, значне навантаження на суди, кадровий дефіцит, а також складність упровадження інституційних змін. Усі ці чинники безпосередньо впливають на швидкість та якість виконання рішень ЄСПЛ, оскільки навіть за наявності належної нормативної бази держава не завжди має достатні організаційні й ресурсні можливості для своєчасного впровадження необхідних реформ.

Окрему складність становить імплементація пілотних рішень ЄСПЛ. Такі рішення ухвалюються у випадках, коли Суд встановлює наявність системної або структурної проблеми в державі, яка спричиняє значну кількість однотипних порушень. Їх виконання вимагає від держави не лише реагування на конкретну справу, а й проведення комплексних змін у законодавстві, реформування відповідних державних інституцій та створення нових ефективних механізмів захисту прав людини.

На практиці реалізація таких вимог часто є складною і тривалою, оскільки потребує узгодженої діяльності різних органів державної влади, належного фінансування, політичної волі та часу для впровадження глибоких системних змін. Саме тому виконання пілотних рішень нерідко затягується, що негативно впливає на авторитет держави та може призводити до появи нових звернень до ЄСПЛ.

Таким чином, проблеми реалізації заходів загального характеру в Україні мають комплексний і системний характер. Вони охоплюють не лише нормативно-правову сферу, а й інституційні, організаційні, фінансові та кадрові аспекти діяльності держави. Наявність таких проблем свідчить про потребу подальшого вдосконалення національного механізму виконання рішень ЄСПЛ, зокрема шляхом покращення координації між органами влади, прискорення законодавчих змін, підвищення рівня правової культури та забезпечення належних ресурсів для проведення реформ.

Ефективне вирішення зазначених проблем є необхідною умовою належного захисту прав людини в Україні та добросовісного виконання державою своїх міжнародно-правових зобов'язань.

3.3. Напрями вдосконалення механізму виконання рішень ЄСПЛ

Судова практика відіграє ключову роль у механізмі виконання рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), оскільки саме через діяльність національних судів відбувається безпосередня імплементація положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у внутрішню правову систему держави. Відповідно до міжнародних зобов'язань, держава повинна не лише виконати рішення ЄСПЛ у конкретній справі, але й забезпечити формування такої судової практики, яка унеможливилює повторення аналогічних порушень [4, с. 6–9].

В Україні значення судової практики у виконанні заходів загального характеру закріплено на законодавчому рівні. Зокрема, Закон України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ» прямо передбачає обов'язок судів застосовувати Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права [21, ст. 17]. Це свідчить про інтеграцію європейських стандартів у національну систему правосуддя.

Національні суди є одним із ключових інструментів практичного впровадження правових позицій Європейського суду з прав людини у внутрішню правову систему. Саме через ухвалення судових рішень із урахуванням положень Конвенції та практики ЄСПЛ відбувається адаптація національного законодавства і правозастосування до міжнародних стандартів захисту прав людини.

Судова практика у цьому контексті дає можливість тлумачити норми національного права відповідно до змісту Конвенції, застосовувати правові висновки ЄСПЛ у подібних правовідносинах, а також формувати єдині підходи до захисту прав і свобод людини. Такий механізм має важливе значення, оскільки сприяє поступовому узгодженню національної правової системи з європейськими стандартами та підвищує ефективність захисту прав людини на внутрішньодержавному рівні.

Однією з найважливіших функцій судової практики є превентивна. Застосування судами стандартів ЄСПЛ дозволяє запобігти виникненню нових порушень прав людини ще на стадії розгляду справи.

ЄСПЛ неодноразово наголошував, що ефективний захист прав людини передбачає існування національних механізмів, які здатні попередити порушення до звернення особи до міжнародних інституцій [5].

Таким чином, суди виконують не лише функцію правосуддя, але й функцію запобігання порушенням прав людини.

Судова практика безпосередньо впливає на формування та реалізацію заходів загального характеру. У процесі розгляду справ суди можуть виявляти системні проблеми у законодавстві або правозастосуванні, що стають підставою для подальших реформ.

Зокрема, узагальнення судової практики має важливе значення для виявлення повторюваних проблем у сфері захисту прав людини. Воно дає можливість встановити типові порушення, які найчастіше виникають у правозастосовній діяльності, визначити прогалини або суперечності в національному законодавстві, а також підготувати обґрунтовані пропозиції щодо їх усунення. Такий підхід дозволяє не лише реагувати на вже допущені порушення, але й запобігати їх повторенню в майбутньому.

Таким чином, судова практика виступає важливим джерелом інформації для законодавчої та виконавчої влади при розробці заходів загального характеру.

Особливе значення у формуванні судової практики має Верховний Суд, який забезпечує єдність правозастосування в Україні.

Діяльність Верховного Суду у цьому напрямі спрямована на узагальнення судової практики, формування правових позицій з важливих питань застосування Конвенції та практики ЄСПЛ, а також забезпечення єдності правозастосування судами нижчих інстанцій. Саме завдяки таким повноваженням Верховний Суд відіграє важливу роль у впровадженні європейських стандартів у національне судочинство та запобіганні різному тлумаченню норм права у подібних справах. Верховний Суд активно використовує практику ЄСПЛ у своїх рішеннях, що сприяє поширенню європейських стандартів у національному правосудді.

Попри наявність позитивних зрушень, застосування практики Європейського суду з прав людини в Україні все ще супроводжується низкою труднощів. Насамперед це пов'язано з недостатнім рівнем обізнаності окремих суддів щодо актуальної практики ЄСПЛ, що може впливати на якість мотивування судових рішень. Крім того, на практиці іноді спостерігається вибіркове або суто формальне посилення на рішення Суду без належного аналізу їх змісту та зв'язку з конкретною справою.

Окремою проблемою залишається відсутність повної єдності судової практики, коли подібні правові ситуації можуть вирішуватися судами по-різному. Додатково ефективному застосуванню стандартів ЄСПЛ перешкоджає перевантаженість судової системи, що ускладнює глибокий аналіз практики Суду та своєчасний розгляд справ відповідно до європейських стандартів.

Ці проблеми знижують ефективність судової практики як інструменту виконання заходів загального характеру.

Подальший розвиток судової практики у сфері виконання рішень ЄСПЛ має бути спрямований на підвищення якості застосування Конвенції та правових позицій Суду на національному рівні. Насамперед це передбачає системне навчання суддів стандартам ЄСПЛ, забезпечення постійного доступу до актуальної практики Суду, посилення ролі Верховного Суду у формуванні єдиних підходів до правозастосування, а також удосконалення механізмів узагальнення судових рішень.

Реалізація таких заходів сприятиме більш ефективному виконанню заходів загального характеру, оскільки дозволить національним судам своєчасно

враховувати європейські стандарти та запобігати повторенню аналогічних порушень. У підсумку це має позитивно вплинути на рівень захисту прав людини в Україні та зменшити кількість звернень громадян до Європейського суду з прав людини.

Таким чином, судова практика є одним із ключових елементів механізму виконання рішень ЄСПЛ та реалізації заходів загального характеру. Вона забезпечує імплементацію стандартів Конвенції у національне право, виконує превентивну функцію та сприяє формуванню єдиної правозастосовної практики.

Ефективність судової практики безпосередньо впливає на рівень захисту прав людини у державі та визначає здатність національної правової системи відповідати європейським стандартам.

ВИСНОВКИ:

Проведений аналіз теоретико-правових основ виконання державами рішень Європейського суду з прав людини дозволяє сформулювати низку узагальнюючих висновків щодо сутності та значення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики її застосування.

Передусім встановлено, що Конвенція є фундаментальним міжнародно-правовим актом у сфері захисту прав людини, який визначає базові стандарти прав і свобод, обов'язкові для держав-учасниць. Її особливістю є не лише декларативний характер, а й наявність ефективного механізму контролю за дотриманням її положень, який реалізується через діяльність Європейського суду з прав людини.

З'ясовано, що практика ЄСПЛ має прецедентний характер і відіграє ключову роль у тлумаченні положень Конвенції. Саме завдяки рішенням Суду відбувається конкретизація змісту прав і свобод, а також формуються стандарти їх забезпечення. Це надає Конвенції динамічного характеру та забезпечує її адаптацію до сучасних умов розвитку суспільства.

Важливим є те, що рішення ЄСПЛ мають обов'язкову силу для держав-учасниць у справах, у яких вони є сторонами. Виконання таких рішень є міжнародно-правовим обов'язком держави та становить невід'ємну складову принципу верховенства права. При цьому виконання рішень Суду передбачає не лише відновлення прав конкретного заявника, але й вжиття заходів загального характеру, спрямованих на усунення причин порушень.

Дослідження також показало, що ефективність механізму виконання рішень ЄСПЛ залежить від рівня інтеграції положень Конвенції у національну правову систему. Важливу роль у цьому процесі відіграють національні суди, які застосовують практику ЄСПЛ як джерело права, а також законодавчі та виконавчі органи, що забезпечують реалізацію відповідних реформ.

Водночас встановлено, що виконання рішень ЄСПЛ є складним процесом, який потребує комплексного підходу та взаємодії різних державних інституцій.

Особливе значення у цьому контексті мають заходи загального характеру, які забезпечують системне усунення порушень та запобігання їх повторенню.

Таким чином, Конвенція та практика ЄСПЛ виступають важливими інструментами формування сучасної системи захисту прав людини, а їх ефективна імплементація у національне право є необхідною умовою забезпечення демократичного розвитку держави.

Розділ 2 Проведене дослідження заходів загального характеру як складової механізму виконання рішень Європейського суду з прав людини дозволяє зробити висновок про їх визначальне значення для забезпечення ефективності міжнародної системи захисту прав людини. Встановлено, що такі заходи спрямовані не лише на усунення конкретних порушень, але й на ліквідацію їх першопричин, що надає їм системного та превентивного характеру.

У процесі аналізу з'ясовано, що заходи загального характеру мають багатокomпонентну структуру та реалізуються через різні форми державної діяльності. До них належать зміни законодавства, реформування державних інституцій, удосконалення адміністративної практики та підвищення професійного рівня правників. Така різноманітність форм забезпечує можливість комплексного впливу на національну правову систему.

Дослідження показало, що ефективність застосування заходів загального характеру значною мірою залежить від рівня розвитку державних інституцій та здатності держави до проведення системних реформ. У країнах із усталеними правовими традиціями ці заходи реалізуються більш послідовно, тоді як у державах із трансформаційною правовою системою вони часто супроводжуються труднощами організаційного та правового характеру.

Аналіз особливостей реалізації заходів загального характеру в Україні засвідчив, що існуючий механізм виконання рішень Європейського суду з прав людини має комплексну структуру та охоплює діяльність різних органів державної влади. Водночас ефективність його функціонування обмежується наявністю низки системних проблем, серед яких особливе місце займають затримки у впровадженні

законодавчих змін, недостатній рівень координації між державними органами та повторюваність порушень прав людини.

Важливу роль у процесі реалізації заходів загального характеру відіграє судова практика, яка забезпечує безпосереднє застосування стандартів Конвенції у національній правовій системі. Саме через діяльність судів відбувається формування єдиних підходів до тлумачення прав людини та запобігання їх порушенням у майбутньому.

Розділ 3 Таким чином, заходи загального характеру слід розглядати як ефективний інструмент не лише виконання рішень Європейського суду з прав людини, але й вдосконалення правової системи держави в цілому. Їх належна реалізація сприяє підвищенню рівня гарантування прав і свобод людини, а також забезпечує відповідність національного законодавства європейським стандартам.

Таким чином, подальше вдосконалення механізму виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні має бути спрямоване на підвищення ефективності взаємодії між органами державної влади, забезпечення своєчасності реалізації заходів загального характеру та формування сталої правозастосовної практики.

У ході дослідження особливостей реалізації заходів загального характеру в Україні встановлено, що національний механізм виконання рішень Європейського суду з прав людини має складну багаторівневу структуру та передбачає участь різних гілок державної влади. Його функціонування ґрунтується на положеннях Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також національного законодавства, яке визначає порядок виконання рішень ЄСПЛ та застосування його практики.

Аналіз показав, що ключова координаційна роль у цьому процесі належить Міністерству юстиції України, яке забезпечує організацію виконання рішень Суду, підготовку відповідних планів дій та взаємодію з міжнародними інституціями. Важливе значення також мають суди України, які через застосування практики ЄСПЛ забезпечують імплементацію європейських стандартів у національне правосуддя та сприяють формуванню єдиної правозастосовної практики.

Водночас ефективність реалізації заходів загального характеру в Україні залишається недостатньою через наявність низки проблем системного характеру. Серед них варто виділити тривалість законодавчих змін, недостатній рівень координації між державними органами, повторюваність порушень прав людини, а також нерівномірність застосування практики ЄСПЛ у судовій діяльності. Ці чинники ускладнюють повноцінне виконання рішень Суду та знижують ефективність національного механізму.

Окремо слід відзначити значення судової практики, яка виступає важливим інструментом не лише застосування норм Конвенції, але й запобігання новим порушенням прав людини. Через діяльність судів відбувається поступова гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами.

Таким чином, Розділ 3 дозволяє дійти висновку, що попри наявність нормативної та інституційної бази, система виконання рішень ЄСПЛ в Україні потребує подальшого вдосконалення. Основними напрямками такого вдосконалення є підвищення ефективності координації між органами влади, прискорення реалізації заходів загального характеру та забезпечення єдності судової практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 1. Burmych and Others v. Ukraine : judgment of the European Court of Human Rights, 12 October 2017, applications nos. 46852/13, 47786/13, 54125/13, 56605/13, 3653/14. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (дата звернення: 07.05.2026).
2. 2. Broniowski v. Poland : judgment of the European Court of Human Rights, 22 June 2004, application no. 31443/96. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (дата звернення: 07.05.2026).
3. 3. Gomien D. Short Guide to the European Convention on Human Rights. 3rd ed. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2005. 200 p.
4. 4. Guide on Article 46 of the European Convention on Human Rights. Binding force and execution of judgments / European Court of Human Rights. Strasbourg, 2025. 40 p. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_46_eng (дата звернення: 07.05.2026).
5. 5. Guide to Good Practice in Respect of Domestic Remedies / Council of Europe. Strasbourg : Council of Europe, 2013. URL: <https://rm.coe.int/guide-to-good-practice-in-respect-of-domestic-remedies/1680695a9f> (дата звернення: 07.05.2026).
6. 6. Harris D., O’Boyle M., Bates E., Buckley C. Harris, O’Boyle, and Warbrick: Law of the European Convention on Human Rights. 5th ed. Oxford : Oxford University Press, 2023. 1011 p.
7. 7. Helfer L. R. Redesigning the European Court of Human Rights: Embeddedness as a Deep Structural Principle of the European Human Rights Regime. European Journal of International Law. 2008. Vol. 19, № 1. P. 125–159.
8. 8. Hornsby v. Greece : judgment of the European Court of Human Rights, 19 March 1997, application no. 18357/91. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (дата звернення: 07.05.2026).
9. 9. Mowbray A. R. The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights. Oxford ; Portland, Oregon : Hart Publishing, 2004. 239 p.
- 10.10. Pilot Judgments / European Court of Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/d/fs_pilot_judgments_eng (дата звернення: 07.05.2026).

- 11.11. Supervision of the Execution of Judgments and Decisions of the European Court of Human Rights : Annual Report 2023 / Council of Europe, Committee of Ministers. Strasbourg : Council of Europe, 2024. URL: <https://www.coe.int/en/web/execution/annual-reports> (дата звернення: 07.05.2026).
- 12.12. Supervision of the Execution of Judgments and Decisions of the European Court of Human Rights : Annual Report 2024 / Council of Europe, Committee of Ministers. Strasbourg : Council of Europe, 2025. URL: <https://www.coe.int/en/web/execution/annual-report-2024> (дата звернення: 07.05.2026).
- 13.13. Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine : judgment of the European Court of Human Rights, 15 October 2009, application no. 40450/04. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (дата звернення: 07.05.2026).
- 14.14. Буроменський В. С. Міжнародне право прав людини : навч. посіб. Київ, 2021. 312 с.
- 15.15. Головатий С. Європейська конвенція з прав людини: доктрина і практика. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 145–168.
- 16.16. Гом'єн Д. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини / пер. з англ. Т. Іваненко, О. Павличенко. Львів : Кальварія, 2002. 180 с.
- 17.17. Дешко Л. М. Критерії ефективності національного засобу юридичного захисту щодо невиконання чи затримок у виконанні рішень національних судів за матеріалами практики Європейського суду з прав людини. Правничий часопис Донецького університету. 2012. № 1. С. 84–91.
- 18.18. Дешко Л., Боднар О. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини. Правничий часопис Донецького університету. 2008. № 2. С. 76–81.
- 19.19. Європейський суд з прав людини. HUDOC Database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (дата звернення: 07.05.2026).
- 20.20. Завгородній В. А. Поняття та види заходів загального характеру, що вживаються в межах імплементації рішень Страсбурзького суду Ради Європи. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2019. Т. 30 (69), № 5. С. 13–18.

- 21.21. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 07.05.2026).
- 22.22. Климович О. Застосування прецедентної практики Європейського суду з прав людини судами України. Адвокат. 2002. № 2. С. 34–41.
- 23.23. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 07.05.2026).
- 24.24. Мінченко Д. А. Реалізація заходів загального характеру в процесі виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 8. С. 493–496. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/115>.
- 25.25. Міністерство юстиції України : офіційний вебсайт. URL: <https://minjust.gov.ua> (дата звернення: 07.05.2026).
- 26.26. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 07.05.2026).
- 27.27. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Львів, 2020. 256 с.
- 28.28. Трояновський О. В. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини та їх місце у правовій системі України. Право та державне управління. 2023. № 1. С. 266–271. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2023.1.39>.
- 29.29. Шевчук С. Європейська конвенція з прав людини: практика застосування в Україні. Київ : Юстініан, 2019. С. 210–235.

Куйбіда Р. О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод до процедури здійснення судочинства. — Київ, 2019. — 56 с.

https://chtyvo.org.ua/authors/Kuibida_Roman/Vymohy_statti_6_Konventsii_pro_zakhyst_prav_liudyny_ta_osnovnykh_svobod_do_protsedury_zdiisnennia_sudochynstva/◆